

Han Leeferink
Radboud Universiteit

WERKPLEKLEREN VAN AANSTAANDE LERAREN

Katja loopt stage bij een opleiding in het mbo. Het is haar eerste week. Ze observeert een theorieles van haar begeleider en is meteen onder de indruk. Haar begeleider vraagt aan de leerlingen hoe het met ze gaat, hij betreft ze bij de les door vragen te stellen, maar ook door ze over hun eigen ervaringen te laten vertellen. Katja had gedacht dat een theorieles heel anders zou verlopen: meer kennis overdragen vanaf bijvoorbeeld papier. Ook had ze verwacht dat een les volgens een strakke planning zou verlopen, maar ook dat gebeurt niet. Haar begeleider vertelt de belangrijkste dingen en daar bouwt hij een hele les omheen. Tussendoor maakt hij grapjes met de leerlingen. Ze is verrast. Ze heeft hier zelf ook op school gezeten en toen verliepen de lessen heel anders. De klassen zaten vol en er werd kennis overgedragen. De les van haar begeleider is veel interactiever. Ze ervaart dat als positief, want van die lessen vroeger in die stampvolle klaslokalen heeft ze nooit veel opgestoken. Ze ziet dat de leerlingen goed reageren op de les: ze doen mee en hebben plezier. Interactief lesgeven: dat wil zij ook leren.

Katja was één van de deelnemers aan het onderzoek naar werkplekleren van aanstaande leraren. Het fragment laat zien hoe een praktijkervaring het beeld van een student over lesgeven kan veranderen. Om leraar te worden, moeten aanstaande leraren niet alleen kennis verwerven over leren en onderwijzen, maar ook ervaringen opdoen in de praktijk. Aanstaande leraren brengen een groot deel van hun studietijd door op de werkplek. Ondanks de toenemende belangstelling

voor het werkplekleren van studenten, is er nog relatief weinig bekend over wat en hoe studenten leren in de praktijk. Om studenten goed te kunnen begeleiden, is het van belang hierover meer informatie te verzamelen.

WERKPLEKLEREN: EEN COMPLEX PROCES

Aanstaande leraren komen op de werkplek in aanraking met allerlei situaties, zoals lessituaties, teamvergaderingen en oudergesprekken. Hierdoor doen ze praktijkervaringen op waar ze iets van kunnen leren. Dat gaat meestal niet vanzelf. Studenten moeten betekenis geven aan hun praktijkervaringen door deze bijvoorbeeld te bespreken met hun begeleider of er in de literatuur iets over te lezen. Dit is een complex proces, waarin allerlei factoren op elkaar inwerken, zoals kennis, waarden, opvattingen, herinneringen, mentorfeedback en leerlinggedrag. In het voorbeeld van Katja zagen we dat haar ervaringen als leerling op de middelbare school een grote rol speelden bij de wijze waarop ze naar de les van haar begeleider keek. Ook de voorbeeldfunctie van haar begeleider speelde een rol, evenals de positieve reacties van de leerlingen op de les. In dit onderzoek wilden we meer te weten komen over het verloop van dit leerproces en wat studenten daarvan leren.

VERZAMELEN, RECONSTRUEREN EN ONTRAFELN VAN VERHALEN

Het onderzoek bestond uit twee studies, die gedurende een periode van twee studie jaren (september 2009 – april 2011) parallel zijn uitgevoerd. Deze studies vonden plaats onder studenten die werden opgeleid tot tweede-graads leraar. Aan het onderzoek deden studenten mee die stageliepen in het beroepsonderwijs. In de eerste studie zijn, met behulp van logboeken bij 45 aanstaande leraren van zeven lerarenopleidingen en twaalf studierichtingen, in totaal 301 leerervaringen verzameld. In de tweede studie zijn tien studenten, die ook deelnamen aan de eerste studie, vier of vijf keer geïnterviewd over hun leerproces op de werkplek: een biografisch interview aan het begin van de onderzoeksperiode, twee of drie leerprocesinterviews tijdens deze periode en een story-line interview aan het eind. In deze interviews is onder meer nagegaan wat de persoonlijke en professionele achtergrond was van studenten, op welke manier ze leerden van hun praktijkervaringen en hoe ze aan het eind van die twee studie jaren terugbliken op hun leerproces. Om inzicht te krijgen in het werkplekleren, zijn alle verzamelde gegevens gereconstrueerd in de vorm van verhalen. In die verhalen is beschreven hoe de leer-

processen van studenten op de werkplek verliepen. Om na te gaan hoe dat leerproces eruitzag, hebben we vervolgens alle verhalen ontrafeld. Daarbij hebben we bijvoorbeeld gekeken naar factoren die een rol speelden in het leerproces (zoals opvattingen, eerdere stage-ervaringen en theorie), thema's waar studenten zich mee bezighielden (zoals orde houden, leerlingen motiveren en didactiek) en wendingen in de verhalen (het moment waarop een periode van voorspoed bijvoorbeeld werd opgevolgd door een periode van tegenslag).

LEERERVARINGEN OP DE WERKPLEK

De resultaten van de eerste studie lieten zien dat veruit de meeste praktijkervaringen plaatsvonden in

onderwijssituaties, zoals het geven van instructies aan leerlingen. De meeste leerervaringen vonden plaats in communicatiesituaties, zoals een begeleidingsgesprek. Interactie over praktijkervaringen was voor veel studenten van belang om er iets van te leren. Verder bleek dat studenten allerlei typen leerervaringen verwierven; het merendeel verwees echter naar hun professionele (zelf)beeld (zoals inzicht in het beroep en zelfkennis) en het onderwijzen van leerlingen (zoals didactiek en klassenmanagement). Aanzienlijk minder leerervaringen hadden betrekking op het leren van leerlingen.

DOMINANTE THEMA'S IN HET LEERPROCES

De resultaten van de tweede studie lieten zien dat in het

Linda wilde in haar afstudeerstage leren zelfstandig les te geven. Ze wilde haar eigen stijl van lesgeven ontdekken. "Dit is mijn laatste jaar. [...] Als ik een baan heb, krijg je niet echt de kans om nog dingen uit te proberen. Dan moet er gewoon gedraaid worden." In haar vorige stage had ze geleerd dat activerende werkvormen, zoals samenwerkend leren, een positieve invloed hadden op de motivatie van de leerlingen. Dit jaar wilde ze daar graag verder mee experimenteren. Ze werd door haar stagebegeleiders echter gedwongen frontaal les te geven. "Zij geven echt op de traditionele manier les. Gewoon van minuut één tot vijftig alleen maar kletsen. En die kinderen zitten braaf, houden hun mond dicht, en die luisteren maar. Dat vind ik geen manier van lesgeven. En dat verwachten ze nu ook van mij." Dit leidde bij Linda tot grote motivatieproblemen. "Er mag ook best een stuk stof worden uitgelegd, en dat die kinderen dat door middel van opdrachten proberen zelf te ontdekken. En iedere keer als ik dat probeer in mijn les, krijg ik een negatieve terugkoppeling: waarom doe je dat, je moet meer diepgang in je les krijgen, je moet ze gewoon informatie geven." Linda raakte in zichzelf gekeerd, voelde zich onzeker, overwoog om een andere stageschool te zoeken, en vroeg zich na verloop van tijd af of lesgeven wel iets voor haar was.

werkpleklerin allerlei factoren een rol speelden, maar dat de meeste betrekking hadden op persoonlijke opvattingen en emoties van studenten. Ook werd duidelijk dat aanstaande leraren bij het geven van betekenis aan hun praktijkervaringen weinig verbanden legden met wat ze leerden op het opleidingsinstituut. Verder bleek dat het leerproces van iedere student werd gedomineerd door één specifiek thema. Voorbeelden van deze thema's zijn: het ontwikkelen van professionele identiteit, het creëren van een positief klasklimaat en het verzorgen van leerlinggericht onderwijs (zoals in het voorbeeld van Katja). De resultaten lieten bovendien zien dat de motivatie van de studenten om te leren op de werkplek samenhang met de mogelijkheid om aan hun dominante thema te werken: als dat mogelijk was, nam de motivatie toe, als dat niet mogelijk, was nam de motivatie af (zie kader).

CONTINU EN DISCONTINU LEERPROCES

Tot slot lieten de resultaten zien dat het leerproces van vijf studenten een continu verloop en van de andere vijf studenten een discontinu verloop kende. Studenten met

een continu leerproces konden hun praktijkervaringen relatief eenvoudig verbinden met eerder verworven kennis en ervaringen. Studenten met een discontinu leerproces lukte dat minder makkelijk; het leerproces van deze studenten verliep met vallen en opstaan en had steeds dezelfde structuur: de schuring tussen persoonlijke waarden en opvattingen van studenten en de eisen die vanuit de omgeving aan hen werden gesteld leidde via een crisis (bijvoorbeeld de neiging te stoppen met de opleiding) tot een wending in het werkpleklerin (zoals een hernieuwde motivatie voor het leraarsberoep). Voor het realiseren van een wending bleken twee voorwaarden van belang te zijn: een 'impuls van buitenaf' (zoals een gesprek met een begeleider) en het 'loslaten van persoonlijke overtuigingen' (zoals het idee dat je als docent geen fouten mag maken).

PRAKTIJKIMPLICATIES

Op basis van dit onderzoek zijn er verschillende praktijkimplicaties geformuleerd (voor meer implicaties: zie Leeferink, 2016).

- Moedig studenten aan relaties te leggen tussen hun praktijkervaringen en de (praktijk)theorie. Ondersteun ze met het expliciteren van (veel impliciete) opvattingen die aan hun handelen ten grondslag liggen en help hen die beschouwen tegen de achtergrond van diverse theoretische perspectieven.
- Ondersteun studenten bij het vinden van hun dominante thema. Geef ze ruimte om daaraan te werken en moedig hen aan om andere beroepsrelevante thema's te verbinden met hun dominante thema. Richt studenten daarbij onder meer op thema's die betrekking hebben op het leren van leerlingen.
- Help studenten zicht te krijgen op het verloop van hun leerproces (continu/discontinu). Koester weerstand of crisis bij studenten, en bied hen handvatten daarmee om te gaan. Geef studenten de ruimte onzekerheden te onderzoeken, en bewaak een houding van openheid en kwetsbaarheid.

LITERATUUR

Leeferink, H. (2016). *Leren van aanstaande leraren op en van de werkplek*. Proefschrift. Eindhoven: ESoE (TU/e).

